

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN EDEBİ METİNLERİN ÖĞRENCİLERE ESTETİK ZEVK KAZANDIRMADAKİ ROLÜ

Adem İŞCAN¹

Süleyman EFENDİOĞLU²

Şükrü ADA³

ESTETİK

Estetik, güzeli sorgulayan bir bilimdir. Bir şeyin niçin güzel olduğunu araştırır. Güzelin ve güzelliğin önce öğelerini, sonra da iç ve dış yasalarını irdeler, saptamaya çalışır(Erinç, 1995: 71)

Eski estetik kuramsal estetikti, metafizik estetikti ve düşünceden yola çıkıyordu. Yeni estetik tümüyle somuta yani yapıta, güzelin kendisine dayanmaktadır. Estetiğin alanına girmek sanatın alanına girmekse, sanatın alanına girmek de güzelin alanına girmektir. Çağdaş estetik sanattaki güzelle ilgilenir ya da ilgilidir(Timuçin, 2000:5)

Estetiği, 1. Bağımsız bir bilim olarak estetik; 2. Felsefe disiplini olarak estetik; 3. Başka bilimlerin uygulama alanı olarak estetik şeklinde nitelendirebiliriz. Bu üç estetik bilimden felsefe disiplini olan estetik, öteki ikisini gölgelemiştir. Schelling, Hegel, Schopenhaver ve Hartmann için estetiğin felsefi niteliği sorun değildi. İlk defa felsefe, Hegel'in sisteminin yıkılmasından sonra, sınır direklerini geri çekmek zorunda kalınca, Fechner'den beri estetik alandaki yol gösterici rolünü psikolojiye terk etmek zorunda kalmıştır.

Estetik değer damgasını taşıyabilen her şey-güzel ya da çirkin, özgün ya da sıradan, yüksek ya da aşağı, zevkli ya da zevksiz, zengin ya da yoksul olarak değerlendirilebilecek olan her şey şiir ve müzik parçaları, resim ve süsleme, portreler ve manzaralar, yapılar, parklar, danslar-bütün bunlar, ayrı bir bilim olan estetiğin alanına girerler(Geiger, 1993:128-129).

Felsefi estetik de, estetik değerlerin ne olduğunu araştırır, onları önceden varsaymaz. Platon'la onları, dünya üstü olanın dünyaya yansımaları, Shelling'le sonlu olanda sonsuz olanın

¹ Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi, KKEF., Türkçe Eğitimi Bölümü.

² Okt., Atatürk Üniversitesi, Ağrı Eğitim Fak., Türkçe Eğitimi Bölümü

³ Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, KKEF., Eğitim Bilimleri Bölümü.

tasviri olarak görür. Ya da Kant'la, estetik değerleri başka değer kategorileriyle, iyiyle, hoşla karşılaştırır ve felsefedeki yerini göstermeye çalışır(Geiger, 1993: 141).

Bir felsefe disiplini olan estetikle, ayrı bir bilim olan estetik arasındaki ilişki, doğa felsefesi ile doğa bilimleri arasındaki ilişki gibidir. Doğa bilimleri, doğanın varlığını önceden kabul ederek, onun yasalarını araştırır. Aynı şekilde ayrı bir bilim olan estetik de, estetik değerler olgusunu varsayarak, bunların ilkelerini araştırmaya çalışır(Geiger, 1993: 40).

Estetikte güzel olan değerli olandır, buna karşılık değersiz olan çirkindir. Burada söz konusu olan çağdaş estetik açısından bir biçimsel tutarsızlık, bir plastik uyuşmazlık değildir. Çağdaş estetikte çirkin yalnızca ve yalnızca başarısız olandır, anlatamayandır, anlatmakta eksik kalandır, öte yandan insan adına herhangi bir derinlik taşımayandır, yararla sınırlanmış olandır(Timuçin, 2000: 57). Şüphesiz doğa yaratırken, birini çirkin, öbürünü güzel diye yaratarak haksızlık etmemiştir. Doğa insanlarca estetik değerlendirilir; doğada kendi idealine uygun düşen şey insan için güzel, karşıt düşen şey ise çirkindir(Kayan, 1993: 135).

Sanat, dünyamızda güzel olan nesnelere ile görünüşlerin çizimiyle sınırlandırılmaz. Sanatla çirkin olan ile bayağı olan da yeniden yaratılabilir, ama güzel çizilmesi koşuluyla, yani çizilecek şey çirkinlik de olsa, onun çizilişinde güzellik olması gerekmektedir. Örneğin, Quasimodo'nun biçimsel yapısı bizde bir tiksinti uyandırır, oysa Notre Dame'ın Çanları adlı Amerikan filminde Quasimodo rolünü canlandıran oyuncunu ustalığı karşısında duyulan hayranlık, izleyicilerin izledikleri çirkinlikten dolayı içlerinde uyanan o tiksintiyi aşmaktadır(Kağan, 1993: 144).

Psikolojik estetikçiler, sanatın zevk ve tat vermesini, onun en soylu görevi olarak göstermektedir. Kuşkusuz, sanatın sadece yüzeysel etsisinde değil, derin etkisinde de, tam anlamıyla bir zevk etkisi vardır ve bu yadsınmamalıdır(Geiger, 1993: 59). Sanat psikolojisi, bir sanat olgusu ile ilgili tutum ve davranışları inceleyen sanat bilim dalıdır(Erinç, 1998: 3)

Estetik, güzelin ve güzel sanatların yapısını inceleyen bir felsefe dalıdır. Terimi bugünkü anlamıyla ilk kez kullanan Alexander Baumgarten'dir. Baumgarten "Kalıcı Birkaç Şiir Üzerine Felsefi Düşünceler" adlı yapıtında, anlam içeriklerinin duyuşsal bir biçim içinde iletildiği somut bir bilgi alanını belirtmek için estetik sözcüğüne başvurmuş ve güzelliğe ilişkin yargılarda duyuların belirleyici bir rol oynadığını söylemiştir(Bozkurt,1995:37). Estetik öğretisi, Nietzsche'ye göre etkin bir bakış açısı seçerek sanatla yaşamı uzlaştırmaya çalışan bir öğretilerdir. Hegel'e göre, Estetik, sanat üzerine yapılan her türlü felsefi refleksiyondur. Valery'e göre Estetik, Estetik'tir. Başka bir deyişle duyarlılıkla estetik aynı

şeydir.”(Bozkurt,1995:37-38) Estetik, genellikle insanın dış dünyaya ilişkin, “güzel ve çirkin” sözcükleriyle dile getirdiği tepkileriyle ilgilidir. Ancak “güzel” ve “çirkin” terimlerinin kapsamı belirsiz ve anlamları da öznel ve görelidir(Bozkurt,1995:45).

Estetik özne, estetik nesne, estetik yaşantı ve hayal gücüdür. Sırası ile tanıyalım:

Estetik Özne:

Estetik özne, bir sanat eserinden ya da bir tabiat manzarasından haz duyan varlıktır. Bir sanat eserini değerlendirmek, ondan zevk duymak ancak belirli kişilere özgüdür. Çünkü bu eylemleri yapmak için insan belirli bir bilgi birikimine sahip olması gerekir. “Kant’a göre, estetik yaşantının temel ögesi beğeni yargılarıdır ve yargı yetisi ancak düşünen varlıklarda bulunabilir. İnsanlar hiçbir pratik amaç gözetmeden, yalnızca hayranlık duygusuyla doğayı seyrederek.”(Bozkurt,1995:45).

Estetik Nesne:

Estetik öznenin “güzel”, “çirkin” gibi yargılarda bulunduğu nesnedir. Bu nesne bir sanat eseri, bir doğa manzarası olabilir. “Güzellik yargısı her zaman belirli bir kavramsal boyut içerir; bir nesneyi güzel olarak tanımlayabilmek için hangi sınıfa girdiğini bilmek gerekir. Örneğin bir atın vücut yapısında güzel bulunan özellikler, bir insanda çirkin kaçır. Romanda şiirsellik, genellikle bir zaaf olarak görülür.”(Bozkurt,1995:47)

Estetik Yaşantı :

“Kant’a göre estetik yaşantının ayırt edici özelliği “çıkarsız oluşudur” (Bozkurt,1995:47). Gerçekten de estetik özne, doğadaki bir nesneyi gözlemlerken ve onu “güzel, çirkin” yargılarıyla değerlendirirken herhangi bir çıkar gözetmez. “Estetik yaşantı, birbirini tamamlayan iki önermeyle tanımlanabilir: 1) Estetik nesne duyusaldir; görülür, işitilir ya da duyuşal biçimiyle zihinde canlandırılır; insana bu duyuşal özellikleri nedeniyle haz verir. 2) Estetik nesne aynı zamanda düşünülen, seyrine dalınan bir nesnedir; yalnızca duylara hoş geldiği için değil, bir anlam içerdiği, bir değer taşıdığı için de insanı ilgilendirir”(Bozkurt,1995:48).

Estetik Nesne

Estetik öznenin “güzel”, “çirkin” gibi yargılarda bulunduğu nesnedir. Bu nesne bir sanat yapıtı olabileceği gibi bir tabiat manzarası olabilir. Belirli bir açıdan bakıldığında hemen her şey güzel görünebilir, fakat güzelliği yaşayabilmek için güzelliğin görüldüğü nesnenin ne

olduğunu bilmek gerekir. “Güzellik yargısı her zaman belirli bir kavramsal boyut içerir; bir nesneyi güzel olarak tanımlayabilmek için hangi sınıfa girdiğini bilmek gerekir. Örneğin, bir atın vücut yapısında güzel bulunan özellikler, bir insanda çirkin kaçır. Romanda şiirsellik, genellikle bir zaaf olarak görülür. Bir mimarlık yapıtı, heykeldeki ifade gücünü kazanmaya çalıştığında aşırı süslü ve bayağı bulunabilir”(Bozkurt,1995:47).

Hayal Gücü

İnsanların gerçekte var olmayan bir şeyi zihinlerinde canlandırmalarını sağlayan bir yetidir. Bu yeti, en çok güzel sanatlarda kullanılır. Özellikle resim, müzik ve şiir gibi dallarda bu yetinin kullanımı zirveye çıkar. “David Hume’a göre hayal gücü, duyuşsal ve duygusal yaşantılarla düşünceleri birleştirici bir rol oynar. Kant ve Hegel içinse, hayal gücünün yalnızca birleştirici değil, oluşturucu bir işlevi de vardır”(Bozkurt,1995:50).

Estetik Duygu ve Gelişimi

Estetik duygu, insanın doğayı, kendini ve kendi dışındaki gerçeklikleri bir algılama biçimidir. Estetik duygu ya da “gerçeklik karşısındaki estetik davranış özne ile nesne arasındaki ilişkinin özel bir biçimidir” diyebiliriz(Doğan,1975:30). Ancak; insanın estetik duygusu, nesnel bir gerçekliğe sahip olmasına, insanı hayvandan ayıran tinsel bir güçten ortaya çıkmasına karşın, Kant’ın ileri sürdüğü gibi, “insana başlangıçtan beri önsel olarak verilmiş” bir güç değildir, tarihsel olarak, toplumsal tarihsel gelişmenin bir sonucudur(Doğan,1975:33).

Estetik Duygular

Estetik Zevk

Bugün çoğunluk için sanat yaşamı, sadece ve ancak bir edilginlik, kendini bırakma, ben’in duygulanmasıdır ki, bütün bunların “zevk” sözcüğü ile dile getirilmesi de yaygınlaştı. Bir sanatın yapısına girmekten doğan sevinç, “Wilhelm Meister”deki düşünce yükünün kavranmasından duyulan kıvanç, “Faust”un gelişmesini izlemenin, Fransızca Alexandriner’in dil biçimindeki vurgunu uyandırdığı bir kıvanmada vardır. Bütün bunlarda, her içe yönelik yoğunlaşmada olduğu gibi, sadece bir edilginlik değil, bir etkinlik de söz konusudur: Bu, sanat yapıtının, insanın içinde yinelenerek yeniden kurulması, düşünce ile işlenmesi, onun oluşumu ile birlikte gitmedir(Geiger,1985:52-53).

Ortaoyunu seyredip eğlenmek isteyen kimse için, zevk almak amaçtır ve ne kadar çoksa zevk, o kadar iyidir. Eğer söz konusu olan sadece zevk almak ve olabildiği kadar çok

zevk almak olsaydı; o zaman bizim sanatta neden yüzeysel etkiden başka olan etkiler de aradığımız gerçekten anlaşılamazdı. Ama sadece zevk verme etkisinden başka olan etkiler de vardır ve sanat yaşamının yüksekliği bu etkilerden gelir.

Zevk ve mutluluk(aynı zamanda yüzeysel etki ve derin etki) karşıtlığı şöyle açıklanabilir: Zevk, vital sferlerin tepkisidir: Oyun heyecanı ve gerginliği, yemek zevki, beden zevki; beden ve ruhun etkilenmesinden duyulan zevk; bunlar vital sferde kalırlar, hayvanla insanda ortak olan zevk yaşantılarıdır. İlk data sanatın derin etkisi, kişiye, derin ben sferine uzanır ve zevk basamağından mutluluk basamağına yükselir. Üst düzeyde kalan etki, mutluluk sağlayamaz; çünkü mutluluğun olduğu kişilik sferine kadar inemez, yüzeyde kalıp zevk olmakla yetinir(Geiger,1985:63).

Cemil Sena, estetik zevk konusunda zevk ile hayal gücü(düşleme) arasındaki ilişkiye değinir: “Zevk, duyulur ve somut biçimin ilişkisini yakalayan hayal gücünü de gerektirir. Hayal gücü, gözlerimiz önüne, kendisine göre hükmedip seçebildiğimiz ülküyü getirir. Nihayet güzeli tatmak için, hissetmek ve heyecanlanmak gerekir ki, bundan estetik heyecan hisseden tinsel(moral) duyarlık meydana gelir”(Sena,1972:231). Demek ki insanın bir nesneden zevk alabilmesi için öncelikle o nesneyi hissetmesi ve bu hisle heyecana gark olması gerekir. Zaten bir nesneyi güzel olarak tanımlayabilmemiz için o nesnenin bütün hissiyatımızı etkilemesi gerekir. Toplum ve sanatçının zevki karşılıklı etkileşim içerisindedir.

Estetik Beğeni

Ömer Naci Soykan, estetik beğeni tanımlarken insanın doğasında bulunan hoşlanma duygusu ile beraber eğitiminde önemine dikkat çeker: “Estetik beğeni, bir yandan doğal hoşlanma duygusuna dayanmakla yine doğal bilme isteminin temeli sağlıklı anlama yetisine yaklaşırken, bir yandan da asıl eğitimle sonradan kazanılmış olmasından dolayı yine sonradan kazanılan, toplumsal kökenli, iyiyi kötüden ayırma yetisi olan vicdana ve alıştırma yoluyla bir kişilik özelliği hâline gelen ahlâksal tutuma yakın durur(Soykan,1998:281). Bir sanat yapıtının oluşturulmasında bir “çıkar ve kazanç” endişesi yoktur. Ahlâksal davranışlarda da böyle bir endişeye rastlayamayız.

Estetik Haz

Haz kelimesi genel olarak hoşlanma anlamında kullanılır. Estetik haz, bireylerin estetik nesne ve olaylar karşısında duyduğu ve temelini beğeni yargılarından alan duygudur.

Kant, herhangi bir hazzın estetik olup olmadığını anlamak için, konunun niteliklerini incelemeyi uygun bulur. Bu takdirde zevk yargısının sağladığı kanıksamada bir çıkarsızlık

görlür. Eğer estetik değerlerin yayılması düşünülürse, eser ve konu nicelik bakımından ele alınmalıdır ki, bu da kavramsız olarak, fakat, tümel bir srette haz veren şeydir; tümel olan şeyler soyutturlar; güzel ise, tamamıyla somuttur”(Sena,1972:224).

Güzel ve Faydalı

“Güzel” ve “faydalı” kavramları nitelikleri açısından sıkça karıştırılan kavramlardır. Faydalı bir nesneyi güzel yapmak, güzeli faydalı hâle getirmek sanatla bağdaşır bir hareket değildir. Olgun ürünlerden oluşan bir tarlayı seyreden ifti ile bir tabiat manzarasını seyreden bir ressam tabiatı aynı gözle göremezler. Çünkü “güzel”i görebilmek ve onu algılayabilmek için “güzel”i faydalıdan soyutlamak gerekir. Fayda ve çıkar düşüncesinden uzaklaştırılmış ve soyutlanmış olan güzellik, estetik yönden en yalın ve kuvvetli olur.

Güzel bir eşya bizde estetik haz oluştururken “ıkar” düşüncesinden uzaktadır. Bir güzel çiçeğin kurak bir yerde olması onun güzelliğine gölge düşürmez. Bir eşya hem güzel hem de faydalıysa öncelikle dikkatimizi çeken güzelliğidir. Örneğin bir gl seyretmek, ona dokunmak insanda öncelikle estetik bir haz duygusu oluşturur.

Estetik Ahlk

Estetik ile ahlak ilişkisi, yaşamımızın kendi bütünlüğü içinde biçimlenerek yerini bulur. “Sanatçı, ahlkdışı bir konuyu işlerken bile, ahlâksal bir düşünce ve inanca bağlanmamak zorundadır; aksi halde, izlemesi gereken güzelliği yitirmiş olur. Zaten sanat, ahlkın her yönüne uzanacak kadar geniş bir telkin aracı da değildir. Ahlka hizmet etmek için uğraşan bir sanat, sanat olmaktan çıkar, içtenliğini yitirir; onda toplumsal ödevler potansiyel olarak mevcuttur”(Sena,1972:77).

Estetik Tavır, Estetik Hoşlanma ve Haz

Her estetik tavrıla yaklaştığımız obje, bizde böyle bir hoşlanma ya da estetik haz oluşturur. Sözgelimi, güzel bulduğumuz bir doğa parçası ya da okuduğumuz bir şiir, dinlediğimiz bir müzik yapıtı bizde böyle bir hoşlanma ya da haz uyandırır. Bir manzara resmi karşısında estetik bir tavır alıyor, ondan hoşlanıyor, ondan haz duyuyorsak, bu, görme duyumuzla onu kavradığımız için oluyor. Yine bir müzik yapıtı karşısında böyle bir estetik tavır alıyor ve ondan hoşlanıyorsak, bu da, onu işitme duygusu ile kavradığımız için oluyor(Tunalı,1996:44).

Duyusal hoşlanma, varlığımızda anlık bir olay olup, kişiliğimize hiçbir etkide bulunmaz. Kokladığımız bir koku, kişiliğimizde hiçbir etkilenme, hiçbir sarsılma meydana getirmez. Oysa estetik hazda kişiliğimizde bir değişme, bir sarsılma meydana gelir. Bunun

için, estetik haz, bizi değiştiren, bize mutluluk veren bir hazdır. Bundan ötürü vaktiyle Aristoteles(M.Ö. 384–322) tragedyanın(biz bugün buna, tüm sanatın da diyebiliriz) ereğini 'katharsis ton pathematon'(ruhun tutkularından arınması)da bulmuştu. Gerçekten de, estetik haz, bizi, gündelik yaşamın tutkularından, gündelik kuşku ve kaygılardan kurtarır, ruhumuzu arıtır.

Estetik Hazzın Fenomenolojisi

Kant'a göre, duysal hoşlanma çıkar ve ilgilere bağlı bir hoşlanmadır, bu duyguyu duyanın o an içinde bulunduğu ruhsal durumda bağlıdır. Estetik haz, kendine özgü olduğu olan bir ruhsal durumdur. Bu ruhsal durum, belli bir uyarıcının duygusal bir tepkisi olmayıp, belli bir değere dayalı olarak doğan ve ruhsal bütün güçleri uyum içine sokan yüksek düzeyde bir ruhsal durumdur. Böyle uyumlu, harmonik bir ruh durumu içinde, kendimizi katmış olmuş, özgür ve mutlu bir insan olarak duyarız. Estetik haz, bu anlamda bize insanlığımızı yaşatır ve bu anlamda bize mutluluk verir.

Estetik Yargı

Yargı, var olan ve olmayan doğru ve yanlış olan şeyler üzerinde ileri sürülen ifadelerdir. Estetik yargılar bilgiler gibi kavramlara değil insanların duygularına bağlıdır ve mantıksal kurallara bağlanamaz. O, insanların duyarlık, zihin ve hayal güçlerinin özgür ve uyumlu bir oyunu içinde ortaya çıkar.

Estetikte Kullanılan Psikoloji ile İlgili Kavramlar

Sezgi

İnsan var olduğundan beri çevresindeki her şeyi temelde üç yolla çözümlenmeye çalışmıştır: 1. duyarları ve duyguları kullanmadır. 2. akli kullanmadır. 3. akli ve duyguları bir arada kullanmaktır. İnsan ancak bu üçüncü yolla tüm kapasitesini kullanabilir(Erinç, 1998: 3).

Duygularda sezgi, haz gibi kavramları akla getirir. Estetik bilgiye gelince, bu doğrudan doğruya sezgiye dayanan bilgidir ve kavramsal bilgiden bağımsız ve özerk olan bir bilgidir. Gündelik yaşamda sürekli olarak sezgi bilgisine dayanır(Tunalı, 1996; 29). B. Croce'ye göre de, estetiğin konusu tümel bir varlık alanı olan sezgidir(Tunalı, 1996: 17).

Sezgide bir güvenli olmama hali vardır. Sanat alanındaki sezgide güvenli olmama hali aslında, ya içsel kaygılarımızdan kaynaklanır, ya da yeni, besleyici bilgilerin, verilerin yetersizliğinden. Güvenli olmama hali eğer estetik kaygılarımızdan geliyorsa, o zaman

sezgiler daha güçlü, daha tutarlı ve daha sağlam şekilde ürün verir. Çünkü mümkün olduğunca çok olasılık birbiriyle karşılaştırılır(Erinç, 1998: 79)

Estetik Heyecan

Estetik heyecanın bireyde uyanması için, sanat eseri ile kaynaşmak gerekir.(Yetkin, 1979: 48) Hepimiz bir sanat yapıtında estetik düzeyde haz alabiliriz. Güzel bizler için vardır, bizler için var edilir. Bizler güzeli tüketenleriz, güzelin tüketicileriyiz. Her insanda güzele eğilim vardır.(Timuçin, 2000: 6)

Estetik heyecanın ilk koşulu, kuşkusuz duyumdur. Ama bu duyum imgeleri uyandırmazsa, onları duygulandırmazsa estetik heyecan bir anlık ve geçici kalır. Duyum, sanatın başlangıç noktasıdır.(Yetkin, 1979: 47)

Estetik heyecan, bilincin birliğinden, yani bütün ruhsal güçlerin uyumundan gelmektedir (Yetkin, 1979: 50). Estetik heyecanı en yoğun olarak uyandıran etken ise kuşkusuz sanat eseridir (Yetkin, 1979: 47).

Estetik Beğeni

Beğeni güzeli, iyiyi, doğruyu, çirkinden, kötüden ya da yanlıştan ayırma yetisidir. Bir başka deyişle, olumluyu olumsuzdan ayırma becerisine beğeni denir. Fakat burada, bu ilişkide, bir beğenen vardır, bir de beğenilen ve beğendim ifadesinde vurgu, daha çok beğenilendir(Erinç, 1998: 70). Bir şeyin beğenilmesi için, o şeyin bizde, önce bir duygusal doyum yaratması gerekir. Eğer duygusal doyumun konusu sanat, bir sanat eseri ise buna estetik beğeni ya da artistik beğeni denir. Genel olarak güzel karşısında alınan tavırların kaynağı üç ayrı grupta toplanabilir: Bunlar; Bilişsel-düşünsel-entelektüel tavır alma- Ekonomik-pratik tavır alma- Salt duygusal doyuma(haz etmeye, hoşlanmaya veya zevk almaya dönük) tavır alma. Estetik beğeni bu üçüncü tavrın gerçekleşmesiyle ortaya çıkar(Erinç, 1998: 70).

Estetik Kaygı

Estetik kaygı, beğenilerimiz üzerine duyduğumuz tedirginlik halini ifade eder. Bir başka deyişle estetik kaygı, güzele, daha güzele, en güzele ulaşmada, ulaşabilmede yaşanan tedirginlik halidir(Erinç, 1998: s. 75). Estetik kaygı, bir sanat bilim terimi olarak, olumlu anlamda kullanılır. Güzele ulaşmada insana pekiştirici bir etki yapar.

Estetik tavır almada başta gelen duyular, görme ve işitme duyularıdır. Bütün sanatlar, resim, heykel, mimarlık gibi ya görme duyusu ile ilgilidirler ya da müzik, edebiyat gibi işitme duyusuyla ilgilidirler ya da tiyatro, opera gibi her iki duyu sınıfı ile ilgilidirler(Tunalı, 1996: 32-33).

Her estetik olay belli bir estetik değeri ortaya koymak ister. Bu değer, güzel değeri ya da ideasıdır. Güzel de estetik fenomene zorunlu olarak katılmaktadır. Bir estetik obje karşısında estetik bir tavır alan suje, bu tavrını bir estetik değer olarak dile getirir; ‘bu şiir güzeldir’, ‘bu tablo güzel değildir’ gibi. Güzel denilen şey o halde nedir? Güzel, bir değer, bir idea bir eidas(öz) olarak düşünülebileceği gibi, orantı, simetri, düzen gibi estetik objenin niteliği olarak da belirlenebilir.(Tunalı, 1996: 21)

Estetiğin Türkçe Eğitime Yönelik Amaçları ve Öğrencilere Kazandıracığı Davranışlar

- 1) Özgün düşünme, üretme ve deneme kapasitelerini geliştirebilme,
- 2) Çevresini güzelleştirmesini sağlayacak estetik kişilik kazandırabilme,
- 3) Sanat güzelliğini ve sanatçıyı takdir etmesini sağlayabilme,
- 4) Hayal gücünü geliştirebilme, Böylece birey;
 - a) Estetiğin(güzelliğin) insan yaşamındaki yerini ve önemini kavrar.
 - b) Edindiği deneyimlerle, yaratıcılığa ve üretkenliğe kolayca geçebilecek, yeniliklere açık kişiliğini toplumsal davranışlarında gösterir.
 - c) Sanatsal olguları değerlendirir, eleştirir, tüm çevresinde güzeli ve iyiyi arar, görmek ister. Estetik duyarlılığı geliştirmiştir.
 - d) Çok yönlü ve açık fikirlidir, çağına uyum sağlar, etkileşime ve iletişime açıktır.
 - e) Edebiyat eğitimi bireyde bilgi ve duyu dengesini sağlar.
 - f) Kültürel değerlerini tanır.

Türkçe Eğitiminin Sanat Eğitime Yönelik Amaçları

Edebi türler, insana haz alma, hoşlanma kavramlarını öğretir. Bu öğrenme sayesinde nelerin, ne gibi ürünlerin zevkler ve renkler tartışılmaz savunması içine girebileceğini, nelerin evrensel sanat kavramı içinde değerlendirilebileceğini anlatır.

Estetik katkı, estetik değerler, sanatsal etkinliklerin dışında edebî eserler yoluyla da bireylerin ve toplumun içinde yaşadıkları çevreye duyarlı olmalarını sağlamaya, çevresi ile yararlı bir etkileşim içine girebilmelerine, estetik ihtiyaçlarını karşılamaya ve yorumlama

güdülerini doymaya, yaşantılarını daha anlamlı hâle getirebilmelerine imkân vermeye yönelik düşüncelerdir.

Türkçe Öğretiminin Estetikle İlgili Özel Amaçları

1) Onlara, dinleme, okuma alışkanlık ve zevkini kazandırmak; estetik duygularının gelişmesinde yardımcı olmak

2) Hoşlandığı şiir ve düz yazıları ezberleyebilmek

3) Şiir seçme alışkanlığı edinmek, şiiri canlandırmak için söz korosuna katılmak

4) Seçme şiirler defteri tutma zevk ve alışkanlığı kazanabilmek

5) Yeteneği varsa, güzel konuşmak ve güzel şiir okumak gibi sözlü sanat etkinliklerinde bu yeteneği geliştirmek.

6) Gördükleri, bildikleri bir yeri, bir olayı, bir canlıyı, bir kimseyi vb. anlatabilme, tanıtabilme, bunlar hakkında duygu ve düşüncelerini açıklayabilmek(Türkçe Programı,2002:14-23).

7) Dil ve edebiyat meseleleri üzerinde, ilmî, objektif düşünme alışkanlığı kazandırarak sağlam bir zevk ve duygu terbiyesi vermek.

8) Kültürümüzün inanç, bilgi ve zevk inceliklerini kavratarak duygularını terbiye etmek

9) İyiye ve güzele yönelmelerini, yaşama sevinciyle güçlenmelerini, kendilerine güven duymalarını ve iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamak(Karakuş,2000:139-141).

Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Edebi Metinlerin Öğrencilerin Estetik Zevk Gelişimine Katkısının Değerlendirilmesi

Erzurum il merkezinde farklı sosyo-kültürel ekonomik çevrelerde yer alan Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulu, Şair Nef'i İlköğretim Okulu ve Ömer Duygun İlköğretim Okulu'nda "Öğrencilerin estetik kavramları nasıl algıladıkları ve edebî türlerin estetik zevk oluşturmadaki katkısını öğrenmek amacıyla" uyguladığımız ankete 84 öğrenci katılmıştır.

Öğrenciler, güzellik kavramını "hoşa giden şey" olarak tanımlamaktadır. Ünlü düşünür Emmanuel Kant'a göre güzellik, nicelik bakımından, herkesin hoşuna giden şeydir. "Güzellik" kavramını tanımlarken, öğrencilerin görüşüyle Kant'ın görüşünün örtüşüğünü görmekteyiz.

Öğrencilere göre "iyilik, doğruluk" gibi estetik değerler "güzel" kavramıyla özdeşdir. Aynı düşünceye Platon'da rastlamaktayız. Platon'a göre "iyi", "güzel", "doğru" aynı

şeydirler, birbirleriyle özdeşleşirler. Fakat Kant, aynı görüşte değildir. İlk kez Kant, estetik değeri, sıkıca bağlanmış olduğu iyi ve doğru kavramlarından ayırmış, “Güzel”i bir salt bir estetik kavram olarak belirtmiştir. Hegel ise “İyi ve doğru” kavramlarını sanatsal güzelliğin içinde bulunduğu ve sanatsal güzelliğin doğa güzelliğinden üstün olduğunu savunur.

Öğrenciler, bir nesnenin hem güzel hem de faydalı olabileceği düşüncesindedir. Bu düşünce, ünlü düşünürler Aristo ve Platon’un yüzyıllarca önce dile getirdiği düşünceyle örtüşmektedir. Fakat Kant, aynı görüşü paylaşmaz. Kant’a göre “güzel”, her türlü çıkardan ve yarardan sıyrılmış nesnedir.

Herhangi bir olguya karşı “güzel ya da çirkin” yargısında bulunurken öğrencilerin inanç ve alışkanlıklarıyla hareket ettiklerini görmekteyiz. Bu da öğrencilerin güzellik kavramını “iyilik ve doğruluk” gibi kavramlarla özdeşleştirmesi düşüncesini destekler nitelikte bir görüştür. Bu düşünce, Platon ve Aristoteles’in görüşüyle örtüşmekte fakat Kant’ın görüşüyle uyuşmamaktadır.

Kant’a göre beğeni yargısının, yani “şu güzeldir” biçimindeki bir yargının nitelik bakımından ilk özelliği, onun estetik bir yargı olmasıdır. Estetik yargının en önemli özelliği ise, bu beğeni yargısını belirleyen hoşlanmanın yarardan, çıkardan uzak olmasıdır.

Bir davranışın güzel olup olmadığına karar verirken Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulundaki öğrenciler “sağduyu”yu ölçü alırken, Şair Nef’î ve Ömer Duygun İlköğretim Okulundaki öğrenciler “bilgi”yi ölçü almaktadır.

Estetik yargıda bulunurken “bilgi”yi ölçü alan öğrencilerin görüşüyle Kant’ın bu konudaki görüşü uyuşmamaktadır. Çünkü Kant’a göre beğeni yargısı, bir bilgi yargısı değildir, bir estetik yargısıdır.

Doğru ile yanlış ayırt ederken Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulundaki öğrenciler çevrelerindeki olaylardan etkilenmezken, Şair Nef’î ve Ömer Duygun İlköğretim Okulundaki öğrencilerin çevrelerinden etkilendikleri görülmüştür. Bu da öğrencilerin farklı sosyo-kültürel ve ekonomik çevrelerce yetişmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu yaş grubundaki öğrenciler soyut işlemler döneminde. Bu nedenle “güzellik, iyilik, doğruluk, fayda” gibi estetik-aynı zamanda- soyut kavramları algılamakta sorun yaşamamaktadır. Estetik başlıkların öğrenciler tarafından tüm olarak kavranması onlara olumlu kişilik özellikleri kazandıracaktır. Yine bu değerler öğrencilerde yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesinde önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Öğrencilerin yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi milli eğitimin temel amaçlarından biridir. Bu

nedenle 8. sınıf Türkçe ders kitapları hazırlarken metinlerin seçiminde “estetik değerleri” içinde bulundurmasına öncelik verilmelidir.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu hikâye okumayı sevmektedir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulundaki öğrenciler Türkçe ders kitaplarındaki hikâyelerin “aşk ve macera” türünde olmasını istemektedir. Buna karşılık Şair Nef’î İlköğretim Okulundaki öğrenciler hikâyelerin “ders verici” nitelikte olmasını, Ömer Duygun İlköğretim Okulundaki öğrenciler ise “yaşanmış olaylar”ı ele almasını istemektedir.

Öğrenciler, ders kitaplarında yer alan hikâyelerin “şaşırtıcı bir şekilde sona ermesi”, “ders verici oluşu”, “iyilik ve doğruluk gibi değerleri ele olması”, “anlaşılır olmaması” gibi özelliklerini olumsuz olarak değerlendirmektedir.

Hikâye, edebî ve kurmaca nitelikli metinlerin en önemlisi, çocuğun dil öğretimi için en etkili diyebileceğimiz türüdür. Hikâye, içerik bakımından bu yaş gurubu öğrencilerin sıkça tercih ettiği bir türdür. Özellikle “duygusal” içerikli hikâye türü bu yaş gurubundaki öğrencilerin ilgisini çekmektedir.

11-14 yaş gurubundaki çocukların kelime hazinesinin ve sözlü anlatımının gelişmesinde, hikâyelerin özel bir yeri vardır. Zaten Türkçe dersinin en önemli amaçlarından biri, çocukta ifâde yeteneğini ve anlatma becerisini geliştirmektir. 8. sınıf Türkçe ders kitaplarına alınacak hikâye türü metinlerin seçiminde dikkat edilecek hususlar şunlardır:

- 1) Duygusal içerikte olmalıdır.
- 2) “İyilik ve doğruluk, dostluk, adalet” gibi estetik ve etik değerleri ele almalıdır. Böylece çocuğun olumlu kişilik kazanmasında ve terbiyesinde etkili olacaktır.
- 3) Olaylar abartılmamalı, çocukta gerçek düşüncesini uyandırmalıdır.
- 4) Dili sade ve anlaşılır olmalıdır.
- 5) Sürükleyici olmalıdır.
- 6) Ders verici nitelikte olmalıdır.
- 7) 8. sınıf Türkçe ders kitaplarına konacak hikâye metinlerinin edebî ve estetik cephesinin yanında, Türkçe müfredat programındaki amaçlara uygun olması ve istenilen insan tipini yaratmadaki rolü de önemlidir. Bu nedenle ders kitaplarına alınacak “hikâye”lerin gerek içerik gerekse biçim yönünden çok iyi şekilde işlenmiş olmasına özen gösterilmelidir.

Roman, edebî ve kurmaca nitelikli metinlerin en önemli türlerinden biridir. Hikâye türüne yakın olması nedeniyle bu yaş gurubundaki öğrencilerin okumaktan hoşlandıkları bir türdür. Öğrenciler en çok “duygusal ve macera” türlerini tercih etmektedir. Ayrıca “polisye, cinayet, korku, tarihi” roman türleri de ilgilerini çekmektedir.

Roman karakterlerinin en çok “neşeli, romantik, dürüst, cesur, yardımsever” davranışlarını beğenmektedirler. Öğrencilerin çoğu romanlardaki karakterlerin olumsuz davranışlarının bulunmadığı görüşündedir. Kendilerine ideal tip olarak Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulundaki öğrenciler “iyilik ve doğruluk” gibi özelliklere sahip kişileri, diğer iki okuldaki öğrenciler “dürüst ve çalışkan” kişileri örnek almaktadır. Bu veriler bize diğer edebî türlerde olduğu gibi roman metinlerinde de bu özelliklerin baskın olarak ele alınması gerektiğini gösterir. Çocuğun 8. sınıf Türkçe ders kitaplarına alınan bir roman örneğini zevk ve ilgiyle okuması için romanın şu niteliklere sahip olması gerekir.

1. Özellikle “duygusal ve macera” türlerinde olmalıdır.
2. Olaylar hareketli olmalı, çevre iyi belirtilmelidir.
3. “iyilik, doğruluk, adalet, dostluk” gibi konuları ele almalıdır.
4. Abartılı öğelere yer vermek yerine çocukta gerçek hissi uyandırmalıdır.
5. Paragraflar çocuğu sıkmayacak uzunlukta olmalı, sık sık diyaloglarla hareket ve canlılık sağlanmalıdır.

Tiyatro, edebî ve kurmaca nitelikli metinler içerisinde, Türkçe öğretimi için en etkin rol oynayabilecek türlerden biridir. Öğrenciler, genellikle tiyatro seyretmekten zevk almaktadır. En çok “Komedi” türü ilgilerini çekmektedir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Şair Nef’î İlköğretim Okulundaki öğrencilerin çoğunluğu bir tiyatro oyununda rol almak istemektedir. Fakat Ömer Duygun İlköğretim Okulunda tiyatro oyununda rol almak isteyenlerle istemeyenler arasındaki fark fazla değildir. (Rol almak isteyenler %55, istemeyenler %45) Bu da bu okuldaki öğrencilerin bir kısmının kendilerine yeterince güvenmedikleri ve pasif kişilikte olduklarını göstermektedir. Bu durumun öğrencilerin yetiştikleri sosyo-ekonomik ve kültürel çevreyle yakından ilişkili olduğu kanaatindeyiz.

Öğrenciler, “günlük yaşam”, “insan”, “hayırlı evlat”, “iyilik”, “geçim sıkıntısı”, “tabiat güzellikleri”, “sevgi ve barış”, “kahramanlık”, “doğruluk”, “dostluk”, “cesaret”, “aşk” konularını işleyen tiyatro oyunu seyretmek istemektedir. Bu farklı yanıtların nedeni

öğrencilerin ilgi ve isteklerinin farklı olmasıdır. Çünkü bu yaş gurubu çocuklar ergenlik dönemine girmişlerdir. Bu dönemde de farklı duygusal yoğunluklar yaşanmaktadır.

Çocuk terbiyesinde en iyi şekilde kullanılabilen sanat dalının tiyatro olduğu söylenebilir. Çünkü bir tiyatro eserini seyreden çocuk haklı-haksız, iyi-kötü, doğru-yanlış vb. çeşitli karakterlerin hepsinin hislerini paylaşır. Bu nedenle 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında seçilecek tiyatro metinleri de şahısların karakterleri iyi belirtilmelidir. Çünkü bu karakterlerin çocuğa olumlu etkilerde bulunması son derece önemlidir. Ayrıca tiyatro metinlerinin çocuklarda yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirecek “güzellik, iyilik, doğruluk, fayda” gibi estetik içerikleri ele alacak biçimde seçilmesine özen gösterilmelidir. Böylece çocuk, doğru, güzel ve yüksek değer yargılarına sahip olacaktır.

Masal, öğrencilerin okumak ve dinlemekten hoşlandıkları bir edebî türdür. Şair Nef’î İlköğretim Okulu öğrencilerinin en çok hoşlandıkları masal karakteri “zekâsı ve kurnazlığı” ile ön plâna çıkan “Keloğlan”dır. Diğer iki okulumuzdaki öğrenciler ise “doğruluk, iyilik, sabır” gibi özellikleriyle “Külkedisi”ni tercih etmektedir.

“İyilik” sembolü “Fatma” ile “kötülük” sembolü “Fatma’nın yengesi” arasında geçen masalın sonunda “kötülüğe karşı iyilik” düşüncesini benimsemişlerdir. Bu da masalların, çocukların ‘doğruluk, güzellik, iyilik’ gibi olumlu kişilik özellikleri kazanmasında önemli bir rol oynadığını bize gösterir.

Masallar, Türkçe öğretiminin dört temel becerisinden okuma ve dinleme zevk ve alışkanlığının kazandırılmasında etkili olabilecek bir türdür. Seçilen masal örneklerinin akıcı üslup ve anlatımı, kısa ve uyaklı cümle yapısı, “güzellik, iyilik, doğruluk” gibi estetik değerleri ele alması vb. özelliklerinden yararlanılarak bir yandan çocuğun hayal gücü, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerisi geliştirilebilir, bir yandan da Türkçe öğretimi renklendirilebilir. Bu noktada seçilecek masal örneklerinin, tamamen ilgi çekici ve sürükleyici olmasına özen gösterilmelidir.

Çalışmamıza esas olarak incelediğimiz Özyürek ve Serhat Yayınevi’ne ait 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında ne yazık ki masal türüne yer verilmediğini gördük. Bu yaş grubundaki öğrenciler uzmanlarca masal çağının sonuna gelmiş kabul edilirler. Ancak masalların çocuklarda hayal gücünü, yaratıcı ve eleştirel düşünme gücünü geliştirmede çok önemli bir rol oynadığı göz önünde bulundurulursa, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında en azından bir iki masal örneğine yer verilmesi yararlı olacaktır.

Resim de tıpkı söz ve yazı gibi bir anlatım aracıdır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa İlköğretim Okulu'ndaki öğrenciler, ders kitaplarında yer resimlerin yeterli olduğunu söylemekle birlikte ilgi çekicilikten uzak bulmaktadır. Diğer iki okulumuzdaki öğrenciler, ders kitaplarındaki resimlemeleri hem yeterli hem de ilgi çekici ve anlaşılır bulmaktadır. Ayrıca bu resimler sayesinde metnin konusunu daha iyi anladıklarını söylemektedirler. Bu da bize Türkçe öğretiminde görsel malzemelerin ne kadar önemli olduğunu gösterir.

İncelediğimiz 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki resimlemelerden bazılarının metnin içeriğiyle uyumsuz olduğunu gördük. Hâlbuki öğrencilerin metnin konusunu daha iyi kavrayabilmeleri için resimlerin metnin içeriğiyle uyumlu olması gerekir. Bu nedenle 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında metinlerle sunulan resimlerin, ana temayı ele verici, açıklayıcı ve yansıtıcı nitelikte düzenlenmiş olmasına dikkat edilmelidir.

Resimler ve görsel donanımla sunulan renkler, şekiller, çizgiler, portreler, manzaralar vb., Türkçe öğretiminin canlılık kazanmasına ve öğretimin etkin olarak yürütülmesine yardımcı olurlar. Böylece öğrenci, metinler üzerinde yapılan sözcük, anlama, anlatma vb. uygulamalarla kazandırılmak istenen davranışlara kısa sürede kavuşur. Bu etkinliklerin sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için resimlerin, öğretmen rehberliğinde canlandırılması gerekir.

Bu yaş grubundaki öğrencilerin ilgisini, daha çok onların duygularına hitap edebilen, içerisinde kendilerini bulabilecekleri, kahramanların yerine kendilerini koyabilecekleri vb. ilişkiler ağı içerisinde olabilecekleri metinler çekmektedir. Metinler özellikle “iyilik, doğruluk, dostluk, arkadaşlık”, gibi estetik ve etik değerleri ele almalıdır. Böylece hem çocuklarda estetik zevk oluşturulacak hem de olumlu kişilik özellikleri kazandırılmış olunacaktır.

8. sınıf Türkçe ders kitaplarına seçilecek metin yazarları da Türkçe öğretimi açısından önemlidir. Türkçe ders kitaplarına alınacak yazar seçiminde, öncelikle metin yazarının edebî kişiliği, estetik ve yorum becerisi dikkate alınmalıdır.

8. sınıf Türkçe ders kitaplarına seçilen metinlerin, Türkçe öğretiminin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için, öğretmen ve öğrenciyi tatmin eden, gerek Türkçe öğretiminin temelini teşkil eden “okuma, yazma, anlama ve anlatma” etkinliklerinin gerçekleştirilmesine elverişli, gerekse tüm öğrenmelerini kolaylaştırıcı niteliklere sahip olması gerekir.

Çocukların evrensel anlamda “güzel”i ve “doğru”yu yakalayabilmeleri için, ders kitaplarına yabancı yazarlardan, klâsikleşmiş veya dil çevrelerince tavsıye edilen metinlerin alınması Türkçe öğretimi açısından yararlı olacaktır.

Hikâye, roman, tiyatro, masal vb. edebî türlerin çocuklarda estetik zevk oluşturmada ne kadar önemli olduğunu belirttik. Çocukların hoşlandıkları türler, birbirinden farklı olabilir. Bu çok doğal bir durumdur. Onları aynı türden eserler okumaya zorlamak zararlı sonuçları verir. Öğretmenin her zaman göz önünde tutacağı şey, önce çocuğun okuma eğilimini saptamak ve onu o yönde geliştirmektir.

Çocuk psikolojisi üzerinde yapılan çalışmalar, çocuk yetenek, ilgi ve gereksinimlerini yaşla yakından ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan hangi türden olursa olsun seçilen her metnin, öğrencinin gelişim psikolojisiyle paralel olması gerekmektedir.

Uyguladığımız anket verilerine göre, incelediğimiz 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çocuk zevkine göre yetersiz kaldığını gördük. Bu yetersizlik, kitap yazarlarının edebiyat alanında araştırma gerektiren bir arşiv çalışması yapmadıklarını düşündürmektedir. Oysa her yaşa ve düzeye göre şiirlerin, düzyazıların titizlikle tarandığı bir arşiv oluşturulması, Türkçe öğretimi açısından son derece yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Batur, Suat; Yıldırım, Cafer; İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Özyürek Yay., İst., 2003.
- Bozkurt, Nejat, Sanat ve Estetik Kuramları, Sarmal Yay., İst., 1995.
- Doğan, Mehmet H., Estetik, Gerçek Yayl, İstanbul, 1975.
- Erinç, M. Sıtkı, Sanatın Boyutları, Çınar Yayınları, İstanbul, 1998.
- Geiger, Moritz, Estetik Anlayış, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.
- İlköğretim Okulu Ders Programları, Türkçe-Yazı Programı 6-7-8, MEB Yay., İst., 2002.
- Karakuş, İdris, Türkçe-Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Sistem Ofset Yay., Ankara, 2000
- Komisyon, İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Serhat Yay., İstanbul, 2001.
- Sena, Cemil, Estetik, Sanat ve Güzelliğin Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.
- Soykan, Ömer Naci, Arayışlar, Küyerel Yay., İstanbul, 1998.
- Timuçin, Afşar, Estetik, İnsancıl Yay., İstanbul, 1993.
- Tunalı, İsmail, Estetik, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Yetkin, Suut Kemal, Estetik ve Ana Sorunları, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1979.